

Miloslav Malý

"Na venkově, v lese, u rybníka. Tak to bylo dobře."

Jeden z posledních zápisků Bedřicha Smetany snad několik týdnů před úmrtím v roce 1884 uvádí téma krásné a vzrušivé. Nelze je vyčerpát, jen naznačit kontury. Patrnější jsou ze života skladatele. Smetana zeširoka poznal své Čechy. Jihovýchodní od Litomyšle až po Jindřichův Hradec byly jeho domovem a dětstvím, západní jeho jinoštvím, Povitaví a Polabí krajinou dospělosti, Pojizeří útočištěm v posledním devítiletí života. Praha a její okolí bylo dominantou, výlety na Šumavu a do Krkonoš osvěžením. Miloval Středohoří s romantickými vrcholky, které si kreslil do zápisníku. Tužkou načrtával výjevy lesní honby a honby na koroptve a na zajíce, přímořské krajiny s městy z ptačí perspektivy jako fantazijní motivy. V záhlaví deníků najdeme i zákoutí se zalesněnými pahorky a obydlí v krajině. V mládí rád kreslil měsíc nad hladinou. Moravu znal málo, ale dvojí prázdniny s rodinou v Týně u Lipníka nad Bečvou rozšířily jeho vnímavost pro dynamičnost krajiny, z níž vystupuje bariéra hor, ozdobená zříceninou hradu /Helíštna/.

Znal dobře krajinu mořských plání a pobřeží z pětiletého pobytu ve švédském Göteborgu, v jeho okolí vyhledával přírodní krásy, které mu připomínaly domovinu. Kompozice jeho klavírního cyklu Vzpomínky na Čechy ve formě polek z roku 1859 je toho dokladem. V nich se poprvé ozývají hudební intonace, jimiž později charakterizuje líbeznost české krajiny.

Smetanovo h u d e b n í m y š l e n í ve vztahu k přírodě se dlouho vyvíjelo obecnějšími cestami. Jen ojedinělé skladby z konce let čtyřicátých či počátku padesátých označil jako "lesní city a dojmy" či "přívětivá krajina" /Přívětivá krajina je z jeho Črt a dnes nám zní jako ohlas českého venkova asi jen proto, že je Smetana autorem. Jinak je to hudebně dobová přírodní lyrika obecného rázu/.

Průlom do tematiky české přírody ve Smetanově díle přináší až léta šedesátá. Boj o českou národní hudbu mobilizuje všechny zdroje. Příroda vstupuje do Smetanových oper /Braniboři v Čechách/ a do sborů /Česká píseň, Rolnická/. Na přelomu sedmdesátých let se tato tendence ještě stupňuje. V Libuši je stadická scéna hluboce zasazena do polí pod mohutnou lípu. Intimní srostitost člověka s přírodou je navozena sólovým violoncellem před vstupním recitativem Přemysla: "Již plane slunce, blahý míru sen se vznáší celou přírodou..." Přírodní jevy ve své zcela konkrétní podobě jsou pak obsaženy ve všech dalších operách Bedřicha Smetany, ve Dvou vdovách, Hubičce, Tajemství a Čertově stěně. Smetana rád komponuje tyto jevy jako děj v čase a prostoru /např. svítání v lese v Hubičce, nebo vyplování měsíce v Čertově stěně/. To je velká výhoda hudby, že se příroda před naším sluchem vyvíjí, mění a zasahuje do lidského nitra a jednání lidí.

Vrcholem ztvárnění dojmů a citů, navozených českou přírodou jsou jistě symfonické básně Vltava a Z českých luhů a hájů. Nevedla k nim snadná cesta. Symfonická báseň u Smetany zrála dlouhou dobu, už od roku 1857, kdy se poprvé hluboce ponořil do její problematiky na hudebních slavnostech ve Výmaru. A můžeme říci, že vlastně už v roce 1846, kdy byla v Praze provedena samotným autorem Berliozova Fantastická symfonie a Smetana byl provedení účasten, vytváří se v jeho hudebním myšlení prostor pro novou hudbu programního typu a velkého symfonického patosu. Bylo jen otázkou dalšího vývoje evropské hudby a také, a především, naší společnosti, aby v podmínkách bojů o českou národní kulturu, vznikla Smetanova básnická symfonická díla těchto národních a světových hodnot, dnes všeobecně uznávaných.

Není jistě třeba, a není to ani možné, se těmito symfonickými básněmi podrobněji zabývat. Slyšíme je v duchu všichni. Uvědomujeme si přitom onen oblouk Smetanova tvůrčího úsilí od drobných skic a charakteristických skladeb, přes ouvertury a koncertní etudy /např. Na břehu mořském/, které jsou zastaveními na pochodu k vrcholným dílům hudebně dramatickým a symfonicko básnickým. Příroda stále intenzivněji vystupuje ve Smetanových skladbách jako dynamický moment utváření lid-

ského bytí a národní pospolitosti. A přitom zůstává tím, co naznačuje úvodní citát ze zápisků Bedřicha Smetany: velkou vzpruhou i úlevou člověka, který si ji přisvojil a současně jí dal kus svého umění, kus svého života.